

'God, maar dan anders'

Onder deze titel schreef de Kampense hoogleraar Frits de Lange in september 2005 in dagblad Trouw een artikel, waarin hij afstand doet van het beeld van God als een persoon in de hemel ver weg van ons mensen. Daarmee was hij de zoveelste in een lange rij van (gereformeerde) theologen, die het publieke domein zoeken om te laten horen dat zij afstand hebben genomen van het klassieke Godsbeeld, en de daarbij behorende geloofspraktijk. In de kring 'Geloven in verwarrende tijden' hebben we uitgebreid aandacht aan het verhaal van De Lange besteed. Enkele gedachten daaruit aan het begin van het nieuwe seizoen (=september 2006).

Crisis

De Lange begint zijn verhaal met een analyse van de situatie: het westen wordt geteisterd door een religieuze crisis. Nu zijn op deze typering direct wel een paar correcties aan te brengen. Voor hetzelfde geld kan je immers zeggen dat het westen een sterke religieuze beleving kent (zie de grote aandacht voor de esoterie, New-Age-achtige spiritualiteit, de natuurgodsdiensten). Ik zie de crisis veeleer in het westers christendom. Dat heeft te maken met een sterke terugval en heeft te lijden onder een gestaag doorgaande secularisatie.

Wat is nu als het probleem aan te wijzen? De Lange ziet de toegang tot (de beleving van de) werkelijkheid van God als het probleem. Het theïsme, zo is de gedachte van De Lange, heeft ervoor gezorgd dat we geen toegang meer hebben. We moeten dan ook aan dit theïsme voorbij. Met het theïsme wordt bedoeld op de idee van het bestaan van God.

Dat zal bij velen merkwaardig overkomen: dat we aan het theïsme voorbij moeten. Wat houd je dan nog over, ben je geneigd te zeggen. Later in zijn artikel blijkt dat niet zozeer het theïsme als zodanig het probleem vormt, als wel het beeld van God. Anders gezegd, De Lange neemt afstand van wat 'het supranaturalistisch theïsme' (=het bovennatuurlijk bestaan van God) heet. Hij omschrijft dat zelf als volgt: 'Je onderhoudt een relatie met een Persoon in de hemel, door voor waar te houden dat Hij er is, door in zijn interventiemacht te geloven, en door die in gebed af te smeken.' Daar zit het probleem zijns inziens op vast: op het feit dat we het contact met deze God 'ver weg, gescheiden van het universum' verloren zijn. Ik kom hier zo op terug, maar ik wil eerst nog de vraag of de crisis verklaard kan worden door het Godsbeeld. Dat (beeld) zal vast ook meespelen, maar zo laat de teruggang zich (m.i.) ten diepste niet verklaren. Die lijkt me meer te maken te hebben met de kwestie van de relevantie van het christelijk geloof. 'Waarom zou je geloven? Je kunt ook (heel goed) zonder.' En doen ze het eenmaal ook zonder, dan hebben ze niet het gevoel dat ze iets missen, zo krijg je te horen, als je met hen in gesprek raakt.

Oplossing

De Lange ziet de oplossing van het probleem in het wat hij noemt 'pan-en-theïsme', d.i. de voorstelling dat alles in God is. 'Het universum, het leven, de geschiedenis, wijzelf, wij hebben deel aan de werkelijkheid van God.' Waarom deugt de ene vorm van theïsme, het supranaturalistisch theïsme niet, en de andere vorm, het pan-en-theïsme wel? Dat heeft te maken met het feit dat het supranaturalistisch theïsme twee sferen kent, bovennatuur en natuur, waar het pan-en-theïsme van De Lange slechts van één sfeer, onze werkelijkheid, uitgaat. God is, zo De Lange, alleen te zoeken en te vinden in deze werkelijkheid, in het gewone leven.

De Lange neemt niet alleen afstand van een denken in twee sferen, maar hij neemt ook afscheid van een persoonlijke God: 'God is geen afzonderlijk wezen, maar alomvattende

Geest.' Elders spreekt hij van 'een goddelijk Geheim dat het gewone doordringt, omvat en overstijgt.'

Liever anders

De Lange kan niet meer uit de voeten met een persoonlijk God, ver weg bestaand, gescheiden van het universum, uit zijn nieuwe oplossing blijkt dat hij aan het theïsme niet voorbij gaat. Ik zou het liever precies andersom doen. Het probleem zou tenslotte wel eens meer in het theïsme kunnen zitten, dan in het klassieke Godsbeeld (een persoonlijk God in de hemel). Dat lijkt mij nu juist wezenlijk voor het geloof, en bepaald heilzaam. We zouden niet zonder moeten willen, zou ik tegen De Lange willen zeggen. Je kunt wel commentaar hebben op het supranaturalisme, het heeft wel twee elementen uit het bijbels spreken overgenomen: de persoonlijke God en het denken in twee sferen (hemel en aarde).

Laat ik een andere keer terugkomen op het belang van het spreken in twee sferen, hemel en aarde, nu wil ik het hebben over de kwestie van de persoonlijke God, de laatste tijd nogal in discussie (zie de serie in *Trouw* over dit onderwerp). Wat nu precies de moeite van God als persoon bij De Lange is, maakt hij niet erg duidelijk. Hij wil liever van een goddelijk geheim spreken dat alles doordringt, omvat en overstijgt. Dat is taal die helemaal bij 'het ietsisme' hoort. Me dunkt, dat je hier ver verwijderd bent van het bijbels spreken, dat uitgaat van God als persoon/een persoonlijk God. Het is een wijze van spreken die de kerk niet kan missen. Maak je daarvan los, dan maak je je m.i. los van geloven als het staan in een (ich-Du) relatie: God met jou en jij met God. Zou je het persoon-zijn van God schrappen, hoe zou er dan nog van communicatie (woord-antwoord) tussen God en mens sprake kunnen zijn. We zouden direct met liturgie kunnen ophouden, want die is immers gebaseerd op (de dienst van) het Woord en (de dienst van) het antwoord. En wat zouden we de Psalmen nog zingen en bidden? Nee, ik begrijp eerlijk gezegd niet, waarom je aan een dergelijk Godsbeeld voorbij wilt.

Atheïstisch in God geloven

In het septembernummer van 'Betheltaal' besprak ik een artikel dat prof. De Lange (Kampen) in 2005 in dagblad Trouw schreef, waarin hij afscheid nam (van het bestaan) van een persoonlijk God in de hemel 'ver weg, gescheiden van het universum'. In dat artikel zegt hij dat we aan het theïsme (het bestaan van God) voorbij moeten, maar in zijn verhaal blijkt dat het hem niet zozeer om het theïsme als zodanig gaat als wel veel meer het beeld van een persoonlijk God die in de hemel woont. Ik zou het liever andersom doen. Het beeld van een persoonlijk God in de hemel moeten we vasthouden, we moeten aan het theïsme voorbij.

Het wringt

Eén van de eerste verhalen die ik als beginnend student theologie las, droeg als titel 'Atheïstisch in God geloven'. Het was geschreven door Dorothee Sölle, een Duitse theologe die in de jaren zeventig velen inspireerde, omdat ze een politieke theologie voorstond. Dat artikel bevestigde mijn keus om theologie te studeren.

Atheïstisch in God geloven, ik heb dat altijd een buitengewoon intrigerende zin gevonden. Authentiek, eerlijk en vroom! Dat was mijn eerste reactie, mijn tweede: Ja, maar dat kan niet, het wringt. Je kunt niet tegelijkertijd spreken van godsgeloof en atheïsme. Die sluiten elkaar uit. De vooronderstelling van geloof is toch dat God bestaat? En toch voel je ook, dat er in die zin een kern van waarheid zit. Dat heeft ervoor gezorgd dat ik van die zin eigenlijk nooit meer ben losgekomen.

Koud bewijs

De vraag 'Geloof je in God?' wordt vaak begrepen als: Geloof je dat God bestaat. Geloven heeft hier de betekenis van 'aannemen (maar niet zeker weten) dat God bestaat'.

Als God bestaat, dan moet dat aan te tonen zijn, te bewijzen. Eindeloze redeneringen zijn er in het verleden opgezet, die dat bewijs daarvoor zoeken te leveren (de zgn. Godsbewijzen).

Als je ze leest, geven ze echter geen klik, zó dat je zegt: 'Ja, precies. Zo is het.' Er is naar mijn weten ook nog nooit iemand geweest die zich door een dergelijk Godsbewijs heeft laten overtuigen. Daarbij, je wordt er ook niet warm of koud van. Hoe dat komt? Omdat het je ook in geen enkel opzicht dichterbij God brengt. Integendeel, Hij blijft op grote afstand.

In Israël is het bestaan van God nooit een kwestie geweest. Het lijkt me goed om je dat te realiseren. In de Schrift wordt gewoon (!) van God uitgegaan.

Wat bedoel je?

Het mag dan vanzelfsprekend lijken om uit te gaan van het bestaan van God, als je gelooft, ik ben mezelf steeds meer gaan afvragen of dat wel juist is. Laat ik beginnen met de vraag: Wat zeg je nu eigenlijk, als je zegt dat God bestaat? Dat Hij een realiteit, een werkelijkheid is? We dienen er dan wel ogenblikkelijk bij te zeggen, dat Hij van onze werkelijkheid geen deel uitmaakt, dat Hij boven (onze) werkelijkheid staat (in de taal van de Schrift: dat Hij in de hemel woont, in de taal van de theologie spreken we over Gods transcendentie, d.i. Hij overstijgt onze werkelijkheid). Of moet je misschien zelfs zeggen dat Hij boven *de* werkelijkheid, boven *alle zijn* staat. Als dat het geval is, kan je afvragen of dan het woord 'bestaan' nog wel past. Dat wordt niet anders, als we spreken over God als (onderdeel van) 'de bovennatuurlijke werkelijkheid' (metafysica). Het gebruik van hetzelfde begrip werkelijkheid roept toch het idee op dat het om vergelijkbare realiteit gaat als de werkelijkheid, waarin wij mensen leven. Dat lijkt me geen goede suggestie.

God

Het probleem zit niet alleen vast op het woord 'bestaan', maar ook op het woord 'God'. God mag in de christelijke traditie een (eigen)naam zijn geworden, vandaar de hoofdletter, strikt genomen is God een soortnaam (een verzamelterm). On-theologisch gesproken moet je zeggen dat er verschillende goden zijn. Zo maakte Pascal (terecht) onderscheid tussen de God van de filosofen en de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Kortom, je bent er niet met te zeggen dat God bestaat. De vraag die daarop onmiddellijk volgt, is: over wie heb je het dan? Gaat het dan over de God van de filosofen of over de God van Israël? Het is te gemakkelijk om direct maar van één God, 'onze eigen God' uit te gaan.

De verkeerde vraag

Mijn derde punt betreft de vraag of we hier wel met een juiste vraag van doen hebben. Ik zou zeggen van niet. Dat heeft te maken met de kwestie van 'bestaan'. Dingen bestaan, mensen bestaan. Zou je zeggen dat God bestaat, dan wordt gedaan alsof je met een los ding te maken zou hebben, alsof je Hem zou kunnen vaststellen, zoals je dat met dingen kunt doen. Die gedachte moet echt vermeden worden. We zijn hier, dunkt me, ver van het christelijk geloof.

Het bestaan van God kan niet als een gegeven beschouwd worden. Het spreken over 'het bestaan van God' wekt de indruk dat God los te verkrijgen zou zijn, zonder gelovige. Dat lijkt mij een groot misverstand. Met het woord God is in het christelijk geloof de mens én zijn broeder/zuster gegeven. Over God kan alleen binnen deze driehoeksverhouding gesproken worden. God is een woord dat niet zonder gelovige kan.

De vraag naar het bestaan van God is een vraag van de beschouwer op afstand, niet meer een vraag van iemand die aan het spel dat geloven heet, deelneemt. Probleem is dat in die

vraag (van het bestaan van God) het relationele aspect, dat met geloof gegeven is, verdwenen is.

Het Verhaal van de Levende

Hoe moet het dan? Laat ik beginnen met te zeggen dat ik (als gelovige) het woord God eigenlijk alleen uit de Schrift ken. Een beter uitgangspunt lijkt mij dan ook te zijn om uit te gaan van het woord 'God' zoals die op (bijna) elke pagina van de Schrift voorkomt. Het directe voordeel is dat we ook ogenblikkelijk weten over wie we het hebben: de God van Israël, die we in de christelijke traditie kennen als de Vader van onze Heer Messias Jezus. Waarom zou je niet eerst mogen uitgaan van God als een verhaalpersonage. Zo doet Hij zich tenslotte in eerste instantie aan de lezer van het boek dat Bijbel heet, voor. Of aan dat woord God werkelijkheid beantwoordt, is op *dit* moment nog veel teveel om te zeggen. Maar het kan gebeuren dat je lezenderwijs *in*, horenderwijs *naar* de Schrift een Stem gaat horen, die tot je spreekt. Het kan gebeuren dat Hij zich als de Levende aan je presenteert, en dat het verhaal van de Schrift het Verhaal van de Levende wordt, ja dat God voor je gaat leven. Daar heb ik persoonlijk meer aan dan dat Hij zou bestaan, los en onafhankelijk van mij. Ik zou dan ook zeggen: het bestaan van God is geen vooronderstelling van geloof, maar volgt daarop.

Nico Riemersma